

JAN POHUNEK

TÁBORNICKÁ HNUTÍ MLÁDEŽE JAKO SUBKULTURA

Úvod

Článek se zabývá problematikou vývoje českých (československých) tábornických hnutí mládeže a diskutuje možnost jejich vnímání ve smyslu specifické subkultury, která se sice formálně dělí na celou řadu odlišných organizací, ale kterou zároveň integrují prvky většiny těchto organizací společné. Pokouší se tyto společné prvky definovat, srovnat strukturu dané subkultury s příbuznými subkulturami a postihnout proměny jejího charakteru s ohledem na historický kontext. Částečně vychází z diplomové práce obhájené v říjnu 2008 na Ústavu etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, která se věnovala vývoji pražského tábornického sdružení Argo a jeho komparativnímu zasazení do širších souvislostí.¹⁾

Organizacemi, které je možné zařadit mezi tábornická hnutí mládeže, jsou v této práci rozuměna uskupení primárně orientovaná na práci s mládeží, která nejsou součástí systému povinného vzdělávání, kladou důraz na pobyt v přírodě, sebezdokonalování a vytváření kolektivu s vlastní samosprávou, mají vlastní ideologii, symboliku, hierarchii a metodicky obecně vycházejí ze skautingu.

Nástin vývoje tábornických hnutí v ČR

Historie tábornických hnutí je do značné míry historií nejvlivnějšího z nich, skautingu. Pojem „skauting“ lze totiž vztahovat nejen na určité hnutí, ale zároveň i na širší výchovnou metodu, která tvoří základ činnosti tábornických organizací inspirovaných tímto hnutím. Počátky fenoménu je třeba hledat v prvních letech 20. století, kdy skautská metoda spolu se skautskou organizací vznikla.

Už před založením skautského hnutí působily v Evropě organizace věnující se práci s mládeží, např. YMCA, britské Boy Brigades, v Rakousko-Uhersku spolek Die Naturfreunde, v Německu hnutí Vandervogel, v českém prostředí Sokol, Orel a Dělnické tělovýchovné jednoty. Zformování skautingu představovalo výraznou metodickou změnu v pojetí výchovy, která se měla odvíjet od potřeb a zájmů dítěte. Hlavními rysy skautingu, kterými se odlišoval od ostatních hnutí, byly: ucelenost a komplexnost výchovy, dobrovolná účast, samospráva malých skupin (družin), podpora individuálního charakteru jednotlivců, učení hrou, táboření, znalost přírody, důraz na morální kodex, sebezvzdělávání a rozvinutá symbolika. Výchovná část programu skautingu je univerzálně zaměřená a prováděná prostřednictvím „pedagogiky zážitku“.²⁾

Prvním hnutím, které prvky skautingu akcentovalo, byli američtí „Woodcraft Indians“, (indiánský kmen) založený roku 1902 spisovatelem, zálesákem, přírodovědcem a malířem E. T. Setonem. Program Woodcraft Indians vyzdvihoval laskavost, odvahu, čest, samostatnost a znalost přírody. Zakladatelem skautské organizace a původcem termínu „skauting“ byl britský generál R. Baden-Powell. Baden-Powell se dlouhodobě zabýval teoretickými i praktickými otázkami vojenského průzkumu (angl. scouting) a popularita jeho *Příručky pro zvědy* mezi mládeží ho přivedla k dalšímu rozpracování teorie skautingu. Svůj koncept představil v roce 1908 v knize *Scouting for Boys*, která předznamenala vznik skautské organizace v Anglii.³⁾

Skauting se od počátku těšil široké oblibě mládeže a do roku 1910 se etabloval nejen v USA, ale i v řadě evropských zemí. Za zakladatele českého skautingu je možné označit středoškolského profesora A. B. Svojsíka. Svojsík se původně pokoušel o aplikaci metody skautingu v rámci Sokola, ale byl jeho vedením odmítnut. To jej vedlo v roce 1912 k založení „Odboru Junáků – českých skautů“ v rámci Svazu českých spolků a přátel tělesné výchovy v Praze. V roce 1914 se spolek „Junák – český skaut“ osamostatnil. A. B. Svojsík spojil ve svém pojetí skautingu Setonův romantismus s Baden-Powellovým organizačním základem, kladl důraz na lásku k přírodě a na vlasteneckou službu českému národu. Z dalších osob, které se podílely na zakládání skautsky orientovaných uskupení v českých zemích lze jmenovat M. Seiferta, který v roce 1912 vytvořil ze členů přírodopisného kroužku první woodcrafterský kmen v Čechách: „Děti Živěny“. Junák – český skaut byl největší českou skautskou organizací. Mimo jeho působnost ovšem existovala i řada nezávislých skautských spolků s regionální, konfesijní a národnostní působností.⁴⁾

Svojsíkovský apolitický sekulární směr reprezentovaný od roku 1919 Svazem Junáků-skautů se prosazoval ve skautském hnutí po celé období existence 1. republiky. Po vzniku Československa se začaly rovněž formovat levicově orientované skautské spolky. K těm patřilo např. „Sdružení socialistických skautů a skautek“. Woodcraft bližší Setonovu pojetí byl zastupován „Ligou čs. woodcrafterů“, která kladla důraz na mravní povahu hnutí prostou uniformity, drilu, politické a náboženské závislosti. Jednotlivé spolky a oddíly měly poměrně značnou samostatnost a jejich „odrostlí“ členové se aktivně podíleli i na utváření českého trampingu.⁵⁾

Činnost organizací budovaných na principech skautingu přerušila 2. světová válka. V roce 1938 byly zrušeny všechny skautské organizace na Slovensku a Svaz Junáků-skautů RČS byl převeden pod správu Strany národní jednoty pod názvem „Junák“. Po zákazu organizace v roce 1940 pracovali skauti v rámci Sokola, Orla, ČSČK, KČT a Svazu hasičů. Podobnou cestu transformace ve sportovní kluby apod. volily i organizace woodcraftu, jejichž působnost byla v Protektorátu zakázána v roce 1944.⁶⁾ Hlavní organizací zaměřenou na českou mládež ve věku 10–18 let se po reglementaci skautského hnutí stalo „Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě“. Program Kuratoria se soustředil na tělesnou výchovu a na „duchovně výchovnou“ činnost v duchu národního socialismu.⁷⁾

Po osvobození v roce 1945 se tábornické organizace začaly spontánně obnovovat. V této době byl rovněž ustaven „Svaz české mládeže“, který se postupně stával monopolní mládežnickou organizací inkorporující ostatní spolky. V březnu 1948 byl Junák rozhodnutím Ústředního akčního výboru Národní fronty právně zrušen a připojen k SČM. Skautské oddíly a další obdobně zaměřené skupiny nadále působily v rámci Sokola, turistických oddílů mládeže, Svazarmu, Svazu požární ochrany, Mladých ochránců přírody, ČSTV, ilegálně nebo v exilu. Řada skautů byla aktivní v protikomunisticky zaměřených odbojových skupinách. Oficiálním nástupcem Junáka se stala „Pionýrská organizace“ založená v roce 1949 a budovaná podle „sovětského vzoru“. PO skautskou metodiku zpočátku odmítala, postupně však začala některé její prvky přejímat a v řadách PO působili i někteří bývalí skauti.⁸⁾

V 60. letech vznikaly v souvislosti s uvolňováním politické situace různé iniciativy, jejichž programem byla i obnova Junáka. V rámci ČSM byly zakládány tábornické kluby, v PO tábornické oddíly a ve Svazarmu branné oddíly „Zálesáků“.⁹⁾ K právní obnově Junáka dochází v roce 1968 a mládežnické organizace budované na principech skautingu získávají širokou členskou základnu. Tento proces přerušila okupace, která posílila sjednocující

tendence ve prospěch pionýrského hnutí a nově založeného „Svazu socialistické mládeže“. V roce 1970 byl Junák opět zrušen a jeho bývalí členové se (podobně jako ve 40. a 50. letech) snažili uplatnit v organizacích, kde mohli působit na „skautském základě“ a v exilu. Renesance skautingu v období „pražského jara“ silně ovlivnila příslušníky nové generace. Na skautských principech byla založena řada tábornických oddílů a v prostředí woodcraftu vznikla česká odnož euroindiánství.¹⁰⁾

Po roce 1989 proběhla další obnova Junáka. Oficiálně byla činnost organizace zahájena 2.12. 1989 a v následujícím roce proběhla registrace jeho složek a regionálních organizací. Obdobně postupovaly i české woodcrafterské kmeny, které v roce 1990 vytvořily „Ligu lesní moudrosti“.¹¹⁾ Od 90. let působí na veřejnosti řada organizací vycházejících z principů skautingu a pokračuje v činnosti i reformovaná organizace „Pionýr“, která je po Junáku druhým největším tábornickým uskupením v ČR. Turistické oddíly mládeže se na počátku 90. let vydělily z Klubu českých turistů jako samostatná „Asociace turistických oddílů mládeže“. K dalším velkým tábornickým sdružením patří obnovená „Česká tábornická unie“ a oddíly „Mladých ochránců přírody“. Většinu významnějších tábornických sdružení spojuje dobrovolné členství v „České radě dětí a mládeže“. Organizace s celorepublikovou působností mají poměrně ustálenou a formalizovanou hierarchickou strukturu. Kromě nich zde pracují i menší sdružení a oddíly, jejichž působnost je zpravidla teritoriálně omezena.¹²⁾

Charakter oddílů tábornických hnutí

Za základní organizační prvek tábornických hnutí lze považovat oddíly, které se mohou členit na družiny. Oddíly se mohou dále formovat do středisek, formálně vymezených skupin působících v příslušném teritoriu a vyznačujících se jistým stupněm vnitřní koordinace. Zastoupení těchto organizačních složek se v rámci jednotlivých tábornických sdružení liší. Např. Ligu lesní moudrosti tvoří jednotlivé kmeny (oddílová úroveň), které se mohou dělit na rody (úroveň družin) a celý korpus zastřešuje republikové náčelnictvo LLM. Každá z organizačních jednotek má svá specifika vycházející z metodiky skautingu. Baden-Powellovo pojetí klade důraz na družinový systém, ve kterém si skupiny 6–8 chlapců v čele s družinovým rádcem vytvářejí program činnosti sami a starší oddílový vedoucí se věnuje organizační práci. Alternativou družinového systému je systém oddílový, ve kterém je role družin omezena a výkonná pravomoc je soustředěna v rukou vedení oddílu. Oddílový systém se obvykle prosazuje u nově založených subjektů a skupin procházejících krizovým obdobím. Družiny a oddíly představují malé sociální skupiny, jejichž členové se osobně znají a kooperují na bázi „face to face“. Střediska už tuto úroveň přesahují a v jejich komunikaci s oddíly (družinami) se uplatňují spíše kontakty zprostředkované.¹³⁾

Tábornická hnutí a jejich organizační součásti mají vlastní symboliku, která se projevuje v terminologii (názvy akcí, oddílů, funkcí, hodnot a v přezdívkách členů), ve specifickém oblečení („krojích“), v uctívání společných prvků (vlajek, kronik), „posvátných“ míst a v obřadnosti (obřady všední a slavnostní). Jednotlivá tábornická sdružení se odlišují v míře akceptace symboliky. Obřadnost woodcraftu vycházející ze spirituality života severoamerických Indiánů a symbolika skautingu patří v tomto směru k nejpropracovanějším.¹⁴⁾ Program tábornických oddílů probíhá v rámci naplňování volného času jejich členů. Oddíly (družiny) se scházejí zpravidla jednou týdně v klubovně; o víkendech a prázdninách jsou pořádány delší akce, spojené s pobytem v přírodě. Oddílový „rok“ vrcholí letním táborem, který je výjimečný v tom, že umožňuje oddílům samostatně pracovat delší dobu v „autentickém“ prostředí.¹⁵⁾ Konkrétní podoba programu je závislá na kreativitě vedoucích, členské základny či na inspiracích získaných u jiných organizací

případně v literatuře.¹⁶⁾ Kontinuita činnosti tábornických oddílů je zajišťována propagací v okruhu mládeže (vývěsky, internetové prezentace, nabídky účasti na prezentačních akcích, apod.) V období 70. a 80. let vznikly v tábornickém hnutí silné vícegenerační „klany“¹⁷⁾ propojené partnerskými (rodičovskými) vztahy a „reprodukce“ oddílů byla zajišťována především na úrovni osobních vztahů a kontaktů.¹⁸⁾

Prvky subkultury

Subkulturu je možné považovat za součást kultury dominantní (majoritní), ale udržující si jistá specifika. Jestliže se subkultura proti majoritní kultuře vymezuje ostřeji, může přejít přes fázi alternace (alternativní kultura) do stádia kontrakultury. Subkultura (kontrakultura) se vyznačuje osobitou sebereflexí, svěbytným životním stylem, názory, symboly a vyjadřovacími prostředky.¹⁹⁾

Posláním tábornických oddílů je integrovat mládež do majoritní společnosti. Svým způsobem nahrazují dětskou „partu“²⁰⁾ a rozvíjením pozitivních vlastností individuů plní roli kooperující subkultury. V dobách, kdy se oddíly skautů musely bránit restriktivním zásahům totalitních systémů, se dostávaly do pozice kontrakultury, tj. alternativní kultury, která nesdílěla oficiálně deklarovaný hodnotový a normativní systém společnosti. Stojí za zmínku, že kontrakulturní projevy vůči majoritní „konzumní“ společnosti se (v rovině „ostrůvku pozitivní deviance“) projevují u některých tábornických organizací i dnes. Společenský tlak uplatňovaný proti ekologickým hnutím zde ovšem není vnímán ve formě systémového, nýbrž segmentárního (např. byrokratického) latentního ohrožení.²¹⁾

Tábornické oddíly vytvářejí pro své členy významné integrační sociální sítě budované na základě přátelství formou prvku „fair play“. Z rozhovorů prováděných v rámci terénního výzkumu vyplývá, že se tento trend prosazuje i ve sdruženích, která nemají pevně formulovaný a propracovaný morální kodex.²²⁾ Sdílení společných zážitků vede k formování skupinové identity, projevující se mj. v označení „oddílový člověk“, „oddílová výchova“, apod. Důraz, který tábornické oddíly kladou na formování osobnosti je výrazně odlišuje od jiných druhů spolkové činnosti (sportovní kluby, školní kroužky apod.) a přispívá k jejich jedinečnosti. Vzhledem k obdobným kořenům se zde nabízí srovnání subkultury tábornických hnutí s trampíngem, který je rovněž svěbytný způsobem trávení volného času (trampíng jako forma rekreace) a sdružováním (budování trampských osad). Oproti tábornickým hnutím ale trampíngu chybí prvek výchovy a trampské hnutí postrádá i formální organizační strukturu. Obě skupiny mají k sobě blízko v rovině sdílených hodnot, zážitků a personálních vztahů. Zatímco v období 1. republiky byl trampíng spíše konkurentem skautingu, po 2. světové válce vzrostl počet členů tábornických oddílů, kteří se vedle skautingu paralelně věnují i trampíngu. Oba koncepty (tábornický i trampský) mají totiž vymezená jádra, kterými se odlišují, ale současně dostatečně široké „okraje“, které jejich spolupráci nevylučují.²³⁾

Závěr

Otázku, zda je možné považovat tábornická hnutí za subkulturu (alternativní kulturu) nelze zodpovědět jednoznačně. Scéna tábornických hnutí se dělí na celou řadu subjektů, u kterých jsou prvky alternativní kultury silnější a mohly by být vymezeny jako samostatné subkulturní entity (skauting, woodcraft). Zároveň je však u všech tábornických organizací zjevné (zejména v metodice a etice) obecné povědomí o společném směřování, což podporuje

hypotézu o prvcích subkultury. Tato subkultura je však poněkud „mělká“ a projevuje se spíše v naplňování sdílených hodnot než ve výraznější korporativní symbolické identifikaci.

Poznámky

- 1) J. Pohunek, *Argonauti: třicet let pražského turistického oddílu*. Praha: FF UK, 2008, (diplomová práce).
- 2) B. Břečka, *Kronika Čs. skautského hnutí 1900–1990*. Brno: 1999, s. 11–12, 14–15, 18; L. Nagy, *250 miliónů skautů*. Praha: 1999, s. 117–123; L. Pecha, *Woodcraft – Lesní moudrost a lesní bratrstvo*. Olomouc: 1999, s. 315.
- 3) B. Břečka, *Kronika Čs. skautského hnutí 1900–1990*. Brno: 1999, s. 11, 13–15; R. Baden-Powell, *Skauting pre chlapcov*. Bratislava: 2004.
- 4) B. Břečka, *Kronika Čs. skautského hnutí 1900–1990*. Brno: 1999, s. 15–17, 23, 25, 29, 34; L. Pecha, *Woodcraft – Lesní moudrost a lesní bratrstvo*. Olomouc: 1999, s. 33–34; A. B. Svojsík, *Základy junáctví*. Praha: 1991.
- 5) B. Břečka, *Kronika Čs. skautského hnutí 1900–1990*. Brno: 1999, s. 62–63, 76; L. Pecha, *Woodcraft: Lesní moudrost a lesní bratrstvo*. Olomouc: 1999, s. 34–35, 40, 54; M. Waic – J. Kössl, *Český tramping 1918–1945*. Praha – Liberec: 1992, s. 11–12.
- 6) B. Břečka, *Kronika Čs. skautského hnutí 1900–1990*. Brno: 1999, s. 153–155, 169–171; L. Pecha, *Woodcraft – Lesní moudrost a lesní bratrstvo*. Olomouc: 1999, s. 279.
- 7) J. Špringl, Kuratorium pro výchovu mládeže na Berounsku (1. část), *Minulostí Berounska* č. 9/2006, s. 166–207.
- 8) B. Břečka, *Kronika Čs. skautského hnutí 1900–1990*. Brno: 1999, s. 186–189; 203–224, 230; J. Cach – B. Hofbauer, *Kapitoly z vývoje dětských hnutí a organizací*. Praha: 1967, s. 70–71; B. Kučerová, *Tramping po roce 1945*. Praha: FTVS UK, 1997, s. 13, (diplomová práce); K. Kahoun, *Lámání lilií: vzpomínky jednoho skautíka*. Praha: 2006.
- 9) B. Břečka, *Kronika Čs. skautského hnutí 1900–1990*. Brno: 1999, s. 227, 229–230, 232.
- 10) *Ibid.*, s. 238–259, 270; B. Kučerová, *Tramping po roce 1945*. Praha: FTVS UK, 1997, s. 20, (diplomová práce); R. Noha, *Odlesky táborových ohňů*. Jílové u Prahy: 2007, s. 40–42.
- 11) B. Břečka, *Kronika Čs. skautského hnutí 1900–1990*. Brno: 1999, s. 270, 279–282; L. Pecha, *Woodcraft – Lesní moudrost a lesní bratrstvo*. Olomouc: 1999, s. 232–233.
- 12) Přehled některých organizací se stručnou charakteristikou uvádí např.: kolektiv autorů, *Boty do hor*, b. m.: 2001, s. 101–105; seznam členů České rady dětí a mládeže je k 26. 10. 2008 k dispozici na <http://www.crdm.cz/view.php?cislocclanku=2003062502>, [2008]. ČRDM však nesdružuje výhradně uskupení s tábornickým programem.
- 13) L. Pecha, *Woodcraft – Lesní moudrost a lesní bratrstvo*. Olomouc: 1999, s. 233–234, 320–321; R. Baden-Powell, *Skauting pre chlapcov*. Bratislava: 2004, s. 26–27; M. Kulík, *Metodika vedoucího kolektivu dětí a mládeže*. Praha: 2006, s. 10–12.
- 14) L. Pecha, *Woodcraft – Lesní moudrost a lesní bratrstvo*. Olomouc: 1999, s. 248–249, 271–272; J. Čáka, *Junácká symbolika*. Praha: 1990.
- 15) M. Zapletal: *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Praha: 2007, s. 164; pro příklady srov. např. J. Foglar, *Náš oddíl*. Praha: 2000, s. 24–42 nebo P. Česák a kol., *Odborné zkoušky skautek a skautů*. Praha: 1998.
- 16) Tematický rozsah a dopad díla Jaroslava Foglara podrobně zhodnocují: I. Jirásek (ed.) *Fenomén Foglar*. Praha: 2007; J. Zachariáš, *Stoletý hoch od Bobří řeky. Dobrodružství života a metod Jaroslava Foglara – legendy dětské zájmové činnosti*. Praha: 2007; M. Zapletal: *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Praha: 2007.
- 17) O. Vanke, *Myšlenkové základy skautingu a jeho výchovné působení v historii a současnosti*. Praha: FF UK, 1999, s. 85, (diplomová práce).

- 18) M. Waic – J. Kössl, *Český tramping 1918–1945*. Praha – Liberec: 1992, s. 11; P. Vinklát, *Kronika trampingu v Jizerských horách, 1934–2004*. Liberec: 2004; V. Břicháček a kol., *Rovering*. Liberec: 2000.
- 19) K. Gelder, Introduction: The Field of Subcultural Studies, K. Gelder (ed.), *The Subcultures Reader*, London: 2005, pp. 1–18; E. Mistrík, Dominanta a alternativa, Džambazovič, R. – Klobucký, R. (eds.), *Súčasný subkultúry mládeže. Zborník príspevkov zo seminára Sekci sociologickej teórie Slovenskej sociologickej spoločnosti pri SAV uskutočneného 21. októbra 1998*. Bratislava: 1999, s. 4–7.
- 20) M. Kučera, *Formy citů: Lacanovská teorie*. Praha: 2008, s. 236–245.
- 21) O. Vanke, *Myšlenkové základy skautingu a jeho výchovné působení v historii a současnosti*. Praha: FF UK, Praha: 1999, s. 49–59, 85, (diplomová práce); L. Pecha, *Woodcraft: Lesní moudrost a lesní bratrstvo*. Olomouc: 1999, s. 55–70.
- 22) J. Pohunek, *Argonauti: třicet let pražského turistického oddílu*. Praha: FF UK, 2008, (diplomová práce).
- 23) K. Altman, Jak někteří trampují, J. Pospíšilová (ed.), *Rajče na útěku: kapitoly o kultuře a folkloru dnešních dětí a mládeže s ukázkami*, Brno: 2003, s. 255–285; I. H. Makásek, *Kluci z Neskenonu: cesta ekumenického skautingu*. Praha: 2004.

JAN POKORNÝ

ABSOLUTNÍ REFERENČNÍ RÁMEC A KULTURA

Úvod

Zkoumání způsobu vyjadřování prostoru v jazyce není jen zkoumáním jedné sémantické domény z mnoha. Prostor, stejně jako čas, je univerzální složkou naší zkušenosti. Prostorem jsme obklopeni neustále, má proto dobré předpoklady stát se podstatnou součástí našeho myšlení, jazyka i kultury. Díky své relativní jednoduchosti je také mimořádně vhodným modelem pro studium sémantiky z obecného hlediska.

Lingvistika prostoru zažila v posledních letech neuvěřitelný rozmach, především zásluhou S. C. Levinsona, D. I. Slobina, L. Talmyho a mnoha dalších. Jako vědní obor se nachází mezi psychologií a lingvistikou, ale i kognitivní vědou, filozofií a etnolingvistikou. Lingvistika prostoru si získala význam především jako zdroj nových teoretických koncepcí a nejdůležitější pole jejich testování, které má význam pro celé obory s ní spojené, stejně jako naši představu lidské mysli obecně.

Zkoumání prostoru v jazyce získalo neobyčejnou popularitu mimo jiné díky svým implikacím pro výzkum jazykové relativity. Zpochybnilo řadu domnělých univerzálií a ukázalo na některé možnosti, které si do té doby bylo jen těžké představit. Prostor je všudypřítomný, ale sám o sobě nestrukturovaný, dalo by se říci, že má jen takovou formu, jakou mu sami vytvoříme. To je příčinou neobyčejné rozmanitosti ve vyjadřování prostoru. Rád bych zde uvedl alespoň neúplný přehled o některých oblastech, kde se diverzita vyjadřování prostoru projevuje, a pojednal o jejím významu pro studium lidského myšlení a kultury.

Protože se jedná o velice široké téma, vybral jsem si pouze tu část prostorové lingvistiky, který se zabývá tzv. referenčními rámci a především tzv. absolutním referenčním rámcem.